

Karel van Lorreinen als veldheer

Jean Donnay

In de talloze levensbeschrijvingen van Karel van Lorreinen lezen we steevast dat Karel weinig of niet succesvol was als legerleider. Doch, waarop baseert men zich als men dit stelt?

Karel Alexander werd geboren als 12e kind van Leopold, hertog van Lotharingen en Bar en Elisabeth Charlotte van Orléans, een nicht van Lodewijk XIV. Zijn oudere broer Frans Stefan, die zelf als 9e kind (4e zoon) was geboren, erfde het hertogdom omdat al zijn oudere broers en zussen al overleden waren. Frans Stefan ruilde zijn hertogdom, in november 1738 voor het groothertogdom Toscane. Deze overeenkomst werd geofficialiseerd in het verdrag van Wenen, dat de Poolse successieoorlog beëindigde. In dit verdrag stond wel gespecificeerd dat Frans Stefans hele familie hun titel van hertog(in) van Lotharingen en Bar mochten behouden, waardoor Karel dan wel een hertogelijke titel bezat maar van de bezittingen van het hertogdom niets erfde, en hij was dus gedwongen een betaalde job te zoeken. Deze vond hij als legerleider in de legers van Maria Theresa, de aartshertogin van Oostenrijk en koningin van Bohemen en Hongarije (dochter van keizer Karel VI), die gehuwd was met Frans Stefan, Karels oudere broer. Hij trad in haar dienst in 1737. Gedurende de Oostenrijkse Successieoorlog, die duurde van 1740 tot 1748, kreeg Karel in verschillende veldslagen het opperbevel over de Oostenrijkse strijdkrachten toevertrouwd.

Fig. 1 – kaart van Europa – Oostenrijks-Hongaarse gebieden in oker gekleurd.

De Oostenrijkse successieoorlog ontstond met de dood van keizer Karel VI (1740). Leopold I – de vader van Karel VI – overleed in 1705 en had in zijn testament gesteld dat zijn troon zou overgaan naar zijn oudste zoon Jozef (I). Mocht deze overlijden zonder mannelijke erfgenaam, dan zou de troon daarna doorgeschoven worden naar Leopolds tweede zoon, Karel. Indien deze op zijn beurt ook mocht overlijden zonder mannelijke erfgenamen, moest de troon daarna overgaan naar de dochters van oudste broer Jozef (wat in dit geval dus Maria Josepha zou geweest zijn). Karel (VI) had echter besloten de troon na zijn dood aan zijn eigen dochter Maria-Theresia te schenken. Daarvoor had hij in 1713 de Pragmatieke Sanctie genegotieerd met zijn Europese medeheersers. Hiermee omzeilde hij niet alleen de laatste wil van zijn vader maar meteen ook de Salische wet die bepaalde dat de Habsburgse tronen slechts konden doorgegeven worden langs het mannelijk geslacht. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat bij de dood van Karel VI in 1740 de Pragmatieke Sanctie onmiddellijk op de schop werd gezet door Frederik Augustus II (de Grote) van Pruisen (de echtgenoot van Jozefs oudste dochter Maria Josepha) en Karel VII van Beieren (echtgenoot van Maria Amalia de andere dochter van Jozef).

Hieronder de staatkundige situatie bij de dood van Karel VI:

Fig. 2

Op bovenstaande kaart staan Oostenrijk en zijn bondgenoten in het blauw aangeduid, de tegenstanders in het groen.

We kunnen de Oostenrijkse Successieoorlogen opsplitsen in drie grote delen. Het eerste gedeelte betrof de controle over Silezië. In het tweede deel probeerde Frankrijk de Oostenrijkse invloed in Duitsland aan te tasten en in het derde deel probeerde Groot-Brittannië dan weer de Franse suprematie aan banden te leggen. Dit deel eindigde met de Franse bezetting van de Zuidelijke Nederlanden. De vijandigheden startten in 1740 met de verovering van Silezië door Frederik de Grote. Daarnaast liet Karel VII (van Beieren) zich tot keizer kronen terwijl Karel VI had geregeld dat deze titel naar Maria-Theresia's echtgenoot Frans Stefan zou gaan. De keizerstitel verkreeg Frans Stefan alsnog in 1745 na de dood van Karel VII, wat met de vrede van Füssen werd bekrachtigd. Het probleem van Silezië raakte echter niet zo gemakkelijk van de baan. Op 10 april 1741 besloten de Oostenrijkers een eerste poging te doen nabij Mollwitz om hun provincie te heroveren. Frederik de Grote behaalde echter in de nachtelijke uren de overwinning.

Fig. 3

Frederik II (de Grote) van Pruisen, (Antoine Pesne, olieverf op doek)

Op 17 mei 1742 volgde een nieuwe Oostenrijkse poging nabij Chotusitz in het huidige Tsjechië. Ditmaal werden de Oostenrijkse troepen aangevoerd door Karel van Lorreinen. Karel was met een Oostenrijkse legermacht op weg naar Praag, dat toen was bezet door de Fransen. Frederik de Grote, die een bondgenootschap was aangegaan met de Fransen, sneed hem echter de weg af. Beide legers telden tussen 25.000 en 28.000 man, hoewel generaal-veldmaarschalk Leopold van Anhalt-Dessau, de onderbevelhebber van Frederik de Grote, in de beginfase slechts over 10.000 man kon beschikken tegenover het gehele leger van Karel. De overige 18.000 man, die onder het rechtstreekse bevel stonden van Frederik, bevonden zich nog op een dagmars afstand.

Fig. 4
Karel van Lorreinen als legeraanvoerder, (Martin van Meytens, olieverf of doek, 1743)

Fig. 5
Leopold I van Anhalt-Dessau.

Anhalt-Dessau had van Frederik het bevel gekregen stand te houden tot hijzelf het slagveld kon bereiken. Karel had gemerkt dat zijn tegenstander niet over zijn volledige leger beschikte en wilde

snel de troepen van Anhalt-Dessau vernietigen om daarna met Frederik de Grote zelf af te rekenen. Zijn troepen trokken die ochtend al om 7u op maar een onzorgvuldig uitgevoerd manoeuvre leidde ertoe dat ze in de flank werden gegrepen door de Pruisische cavalerie. Frederik die zijn troepen 's nachts had laten doormarcheren, arriveerde geheel tegen de verwachtingen in al om 8u 's morgens op het slagveld. Wetende dat het hem enige tijd zou kosten om zijn infanterie terdege te organiseren, gaf hij eerst het bevel aan zijn cavalerie om de Oostenrijkers langs beide flanken aan te vallen. Zij werden hierbij ondersteund door de veldartillerie. De stofwolk die met deze aanval ontstond gaf de Oostenrijkse generaal de gelegenheid zijn eigen cavalerie, die door deze aanval was gedesoriënteerd terug in het gelid te krijgen en alsnog de Pruisen terug te drijven. Toen daarna echter de beide cavalerie-eenheden elkaars goederentreinen aanvielen en plunderden, verloren ze beiden hun nut voor de rest van de slag. Ondertussen had de Oostenrijkse artillerie het dorp Chotusitz gebombardeerd en rond negen uur bestormde Karels onderbevelhebber, maarschalk von Daun, het met zijn infanterieregimenten. Ze dreven de Pruisische troepen huis per huis terug terwijl ze ondertussen het hele dorp in brand staken. De rook van deze brand, samen met het opgeworpen stof, reduceerde de zichtbaarheid tot zoverre dat de bevelhebbers hun troepen niet meer konden zien en er dus ook geen bevelen meer konden aan geven.

Om halfelf was Frederik er in geslaagd zijn verse infanterie in een groot carré op te stellen, dat bestond uit 24 bataljons. Hiermee beschoot hij de Oostenrijkse infanterie. Karel die besepte dat zijn flanken niet meer door cavalerie konden verdedigd worden, door de rook en het stof, besloot zijn troepen terug te trekken naar Czaslau. Daarbij moest hij wel een deel van zijn zwaar geschut achter laten. Omstreeks de middag was de strijd beslecht. Beide legermachten leden ongeveer even grote verliezen (tussen de 5.000 en 7.000 manschappen), de Oostenrijkers konden verder optrekken naar Praag maar de Pruisen bleven vanuit Moravië Wenen bedreigen. Geldgebrek langs Pruisische zijde en troepengebrek aan Oostenrijkse kant leidden tot het verdrag van Breslau (11 juni 1742) dat een einde maakte aan de eerste Silezische Oorlog. De Pruisen trokken zich terug uit Bohemen en de Oostenrijkers konden opnieuw Praag bezetten. De Pruisen behielden echter Silezië.

Op 7 januari 1744 trouwde Karel met Maria-Theresia's zus Maria-Anna. Het koppel vertrok naar de Oostenrijkse Nederlanden, waar ze beiden de functie hadden van landvoogd. Op 5 mei van datzelfde jaar moest Karel zijn, ondertussen twee maanden zwangere, vrouw echter achterlaten om opnieuw de Oostenrijkse troepen te vervoegen, vermits Maria-Theresia het verlies van Silezië niet verteerd had, besloten had het verdrag van Breslau met de voeten te treden en de Pruisen opnieuw aan te vallen. Karels dochttertje werd doodgeboren in oktober en Maria Anna overleed zelf aan de gevolgen van het kraambed op 16 december zonder dat Karel haar ooit weerzag. De eerste veldslag, in wat later de Tweede Silezische Oorlog werd genoemd, vond plaats nabij Hohenfriedberg op 4 juni 1745 (vandaag heet deze plek Dobromierz en is ze gelegen in de Poolse provincie Neder-Silezië). Ook hier was Karel weer opperbevelhebber van de Oostenrijkse troepen. Het Oostenrijkse leger telde, samen met zijn Saksische bondgenoot 62.500 soldaten. Het Saksische contingent stond onder de leiding van Johann Adolf II, de hertog van Saksen-Weissenfels.

Fig. 6

Johann Adolf II, de hertog van Saksen-Weissenfels

De Pruisen stonden onder de leiding van Frederik de Grote zelf. Frederik rekende erop dat Karel net als tijdens zijn vorige opdrachten, fouten zou begaan. Zo had hij er op gerekend dat Karel Silezië zou binnenvallen via het Riesengebirge. Als dat zou gebeuren, zou hij hem daar aanvallen en vernietigen. Hij liet zijn huzaren de bewegingen van Karels leger volgen en toen Karel begin juni inderdaad zijn inval via deze streek deed, sloeg Frederik toe. De Oostenrijkers hadden hun kamp opgesteld op de oever van de Striegau rivier, nabij het dorp Hohenfriedberg. Het Pruisische kampement bevond zich aan de zuidkant van de rivier. Frederik besloot om met zijn volledige krijgsmacht aan te vallen. Hij stak de rivier over langs een brug die net ten westen van het dorp lag en hij viel om zeven uur 's morgens de Saksische troepen aan. In de uren die daarop volgden, werd het Saksische leger en een deel van de samengestelde Saksische-Oostenrijkse regimenten volledig vernietigd. De Oostenrijkers die ondertussen gealarmeerd waren door het lawaai van die veldslag, hadden front gevormd. Karel liet zijn cavalerie de Pruisische tegenhangers aanvallen. De Oostenrijkse aanval werd echter gestuit en Karels cavalerie werd zelfs op de vlucht gedreven door een tegenaanval van de Pruisen.

De Oostenrijkse infanterie had zich opgesteld in twee linies. De Pruisen hadden, na de ondergang van de Saksen, een numeriek voordeel en bovendien bleven de Oostenrijkers koppig in formatie staan toen ze onder het vuur kwamen te liggen van de karabijnen van hun tegenstanders. Op dat ogenblik kwamen de Pruisische Bayreuth dragonders in actie. Zij hadden een gat ontdekt in de Oostenrijkse linies. Ze stormden door de voorste linie en vielen de tweede linie vol aan. De Oostenrijkers die al in de minderheid waren en zich bovendien bewust waren dat hun Saksische bondgenoten verslagen waren en zij bovendien over geen cavalerie meer beschikten, gaven zich daarop in groten getale over. De Bayreuth dragonders sabelden duizenden Oostenrijkers neer terwijl ze zelf slechts 94 soldaten verloren. De slag van Hohenfriedberg ging de geschiedenis in als één van de grootste overwinningen ooit geboekt door cavalerie-eenheden. Karel verloor 9000 soldaten en er werden bovendien ook nog 5000 gevangenen meegevoerd door de Pruisen onder wie vier generaals en 66 kanonnen. De Pruisen betreurden 'slechts' 5000 gesneuvelden. Aan deze overwinning dankt Frederik zijn bijnaam 'de Grote'.

Fig. 7

De aanval van de Pruisische infanterie bij Hohenfriedberg op 4 juni 1745

Enkele maanden later op 30 september 1745 probeerde Karel Frederiks troepen nabij Soor (ook gekend als Hajnice) met een verrassingsaanval te verslaan. Frederik had na de slag bij Hohenfriedberg zijn kamp opgeslagen nabij Staudenz (Studenc, Tsjechië). Tijdens zijn tocht naar dit kamp waren zijn troepen gereduceerd tot 22.500 man. Karel zag zijn kans schoon en op 29 september viel hij de flank van Frederiks leger aan. De volgende morgen poogde hij dan met zijn 40.200 sterke legermacht Frederik in de pan te hakken. De Oostenrijkse artillerie beschoot het Pruisische kamp terwijl de Pruisen zich probeerden op te stellen. Frederik beval daarop zijn cavalerie een aanval te doen in de hoop de vijand te kunnen omcirkelen. Tijdens dit manoeuvre kwam zijn cavalerie echter ernstig onder het Oostenrijkse vuur te liggen en verloor hij vele manschappen. Toch slaagden ze erin de Oostenrijkse cavalerie te verrassen en deze sloegen daarop op de vlucht. Op datzelfde ogenblik vielen de Pruisische grenadiers en het Anhalt infanterieregiment de Oostenrijkers aan. Een Oostenrijkse tegenaanval en hun artillerievuur veroorzaakten vele gewonden bij deze Pruisische regimenten, waardoor ze verplicht waren zich terug te trekken. Vlak daarna lanceerde Frederik echter een tweede aanval die meer succes kende. De Oostenrijkse artillerie weigerde deze troepen te beschieten omdat ze vreesde ook hun eigen

troepen hierbij te raken. Kort daarna werd de Oostenrijkse artillerie zelf aangevallen door een aantal Pruisische regimenten onder leiding van Ferdinand van Brunswick. Het gevolg van deze aanval was dat de hele Oostenrijkse opstelling instortte. 856 Pruisen vonden de dood in deze gevechten en 3055 manschappen werden vermist, de Oostenrijkers en de Saksen kwamen er minder fortuinlijk uit, zij verloren 7444 manschappen.

Op 15 december 1745 troffen de Pruisen en de Oostenrijkers elkaar opnieuw ditmaal nabij Kesselsdorf. De Oostenrijkers en de Saksen (31.000 manschappen) stonden onder het bevel van veldmaarschalk Rutowsky en de Pruisen (30.000 manschappen) onder Leopold I van Anhalt-Dessau. Opnieuw leden de keizerlijke troepen de nederlaag. Met deze nieuwe nederlaag was Maria-Theresia wel gedwongen op kerstdag 1745 een nieuwe vrede te ondertekenen (vrede van Dresden) waarbij ze dit keer definitief moest af zien van haar aanspraak op Silezië. Daarmee waren niet alle vijandigheden gestaakt. In 1745 waren de Fransen, onder de leiding van Maurits van Saksen, de Zuidelijke Nederlanden binnengevallen. Hij had de Engelsen ernstige nederlagen toegebracht in achtereenvolgens de veldslagen bij Doornik en Fontenoy en had de steden Oostende, Gent, Mons, Charleroi, Namur, Leuven, Brussel en Antwerpen veroverd.

Fig. 8
Maarschalk Moritz von Sachsen

Op 11 oktober 1746 stelde Maurits zijn leger opnieuw op nabij Rocoux (niet ver van Luik). Dit keer kreeg hij tegenstand van zowel Engelsen, Nederlanders, Duitsers als Oostenrijkers, die allemaal opnieuw onder het opperbevel stonden van Karel van Lorreinen. De Fransen hadden de avond ervoor het Oostenrijks kamp, dat voor de muren van Luik lag, aangevallen waarbij Karel zijn troepen had moeten terugtrekken tot Rocoux, Varoux en Liers. Die nacht viel er zware regen waardoor de Fransen 's anderendaags pas om 10 uur hun troepen konden opstellen. Hun artillerie opende het vuur op de Britse en Nederlandse stellingen terwijl twee kolonnes werden opgesteld om de definitieve aanval in te zetten.

Toen de stad Luik besloot haar deuren open te zetten, kon ook een derde kolonne optrekken, om de Nederlanders te omsingelen. Deze konden zich wel terugtrekken na twee uur van hevige gevechten en de hulp van hun cavalerie. Daarop volgde dan een tweede Franse aanval, ditmaal op de Duits-Britse troepen die in het centrum opgesteld stonden. Zij werden uit hun versterkte stellingen gedreven maar konden zich ook hergroeperen. Toen de avond begon te vallen, besloot Maurits de strijd voor die dag te staken, waardoor de Britten, Duitsers en Nederlanders erin slaagden de Maas over te steken langs drie pontonbruggen en de Oostenrijkers, die die dag niet aan de veldslag deelnamen, ontsnapten over de rivier de Jeker richting Maastricht. Deze terugtocht leverde Luik over aan de Fransen en daarmee lag de weg naar de Nederlandse Republiek voor hen open.

Op 2 juli 1747 troffen de Fransen en de Oostenrijkers elkaar opnieuw, dit keer nabij Lafelt (nabij Maastricht). De Franse, Spaanse, Pruisische en Beierse troepen (60.000 man) stonden onder leiding van Maurits van Saksen, de Oostenrijkse, Russische, Engelse en Nederlandse troepen (80.000 man) werden gecommandeerd door William of Cumberland. Het werd de bloedigste veldslag uit de geschiedenis van Belgisch-Limburg. De Fransen verloren 10.971 manschappen de Oostenrijkers 6.707. Ondanks hun grotere verlies in manschappen was deze slag een Franse overwinning, die hen toeliet verder op te rukken naar Bergen op Zoom dat nog datzelfde jaar werd ingenomen. Ook Maastricht viel op 7 mei 1748 in Franse handen. De vrede van Aken van 18 oktober 1748 regelde uiteindelijk deze geschillen. Oostenrijk moest nogmaals bevestigen dat Silezië toebehoorde aan Pruisen maar ze verloren ook de Italiaanse steden Parma en Piacenza aan Spanje. Frankrijk trok zich terug uit de Republiek der Nederlanden en uit de Oostenrijkse Nederlanden.

In 1757 – we bevinden ons ondertussen in de Zevenjarige Oorlog – kwam Karel voor het laatst in actie als legerleider. Deze oorlog was een ultieme poging van Maria-Theresia om Silezië te heroveren op de Pruisen. Het eerste treffen vond plaats op 6 mei, waarbij Karel een poging deed om Frederik de Grote te stoppen bij zijn inval in Bohemen. Karel had zijn vier legerkorpsen, samen 60.000 man sterk, opgesteld aan de oostzijde van de stad Praag. Frederik, die in totaal over 64.000 manschappen beschikte, viel ter opening van de gevechten Karels rechterflank aan. De moerassige bodem bezorgde zijn optrekkende bataljons echter serieuze hindernissen, waardoor de Oostenrijkse artillerie een ware slachting kon aanrichten in hun gelederen. De Pruisische generaal Schwerin was in deze aanval door vijf kogels geraakt maar ook Karels tweede in bevel, maarschalk Browne was gedood. Karel zelf leed aan borstkramp, waardoor het de Oostenrijkse troepen eigenlijk aan leiding ontbrak.

Frederik beval een massale aanval die meteen voldoende bleek om de Oostenrijkers te doen vluchten. Ze verloren in deze Slag van Praag 12.000 soldaten en 60 kanonnen en grote hoeveelheden voorraden. De Pruisen verloren zelf ook 12.500 manschappen, waaronder verwonderlijk veel hogere officieren zoals veldmaarschalk Schwerin, de prins van Holstein en verscheidene generaals. Deze Oostenrijkse nederlaag stelde de Pruisen in staat het beleg om Praag te slaan, wat ze echter moesten opgeven na de Slag bij Kolin (Midden-Bohemen), die plaatsvond op 18 juni. Dat werd de eerste grote nederlaag van Frederik de Grote. Karel kwam op 22 november nogmaals in actie. In Breslau had hij 84.000 man opgesteld tegen een Pruisische legermacht van slechts 28.000 man onder de leiding van August Willem van Brunswijk-Bevern. De overwinning lag dus helemaal binnen bereik. Karel startte de vijandigheden met een artilleriebeschieting van de dorpen waarin de Pruisen zich hadden verschanst. Nadat de Oostenrijkers de eerste dorpen hadden veroverd, bezetten zij deze met houwitsers en intensifieerden ze de kanonnades. August Willem van Brunswijk-Bevern verzamelde daarop tien regimenten en begon daarmee een tegenaanval, waarmee hij hoopte enkele dorpen te heroveren. De Oostenrijkse overmacht was echter te groot en van Brunswijk moest zich terugtrekken naar Gollgau. Deze slag werd de enige overwinning die Karel ooit kon behalen.

De laatste keer dat hij in actie kwam, was op 5 december van datzelfde 1757. In deze slag bij Leuthen (westelijk van Wrocław) stond Karel opnieuw voor Frederik de Grote zelf. Karel beschikte over 66.000 man Frederik slechts over 29.000. Opnieuw een makkelijke overwinning die zich aandienende zou men denken. Frederik marcheerde direct op het centrum van het Oostenrijkse leger af. Eerst liet hij zijn cavalerie een schijnaanval uitvoeren, maar vervolgens liet hij hen draaien naar de rechterflank van de Oostenrijkers. Tegelijkertijd liet hij zijn infanterie uit het zicht optrekken naar de linkerzijde van Karels troepen. Karel die vanop de kerktoren van Leuthen door de dichte mist deze manoeuvres van de Pruisische infanterie niet had gezien, besloot zijn rechterflank, die zogezegd werd aangevallen door Frederiks cavalerie, te versterken met zijn reserves. Doordat de Pruisen wel verdwenen leken, dachten de Oostenrijkers dat ze de slag hadden gewonnen maar niets was minder waar. Plots verscheen de hele Pruisische infanterie op hun linkerflank, die bestond uit de zwakste regimenten van het Oostenrijkse leger. De gehele flank werd opgerold maar ook Karels rechterflank, die bestond uit protestantse troepen uit Württemberg (die eigenlijk wel sympathie hadden voor de Pruisen) trok zich wanordelijk terug. Karel verplaatste gejaagd troepen van de rechter- naar de linkerflank en vormde haastig een nieuwe linie voor het dorp Leuthen in het voormalige Oostenrijkse centrum. De Oostenrijkers probeerden hier wanhopig stand te houden maar de Pruisen bestormden het dorpje, dat op nog geen 40 minuten strijd ingenomen werd.

Op dat ogenblik ontwaarde de Oostenrijkse cavalerie de ongedekte Pruisische linie, en begon een haastige aanval om de Pruisen in de flank aan te vallen en daarmee de slag te winnen. Helaas voor hen, werden ze onderschept door de Pruisische cavalerie die een vernietigende charge uitvoerde. Dit cavaleriegevecht verplaatste zich naar de Oostenrijkse linie, die zich inmiddels achter Leuthen bevond, en daar zorgde het voor grote verwarring en paniek. De Oostenrijkse linies braken en op

drie uur tijd had Karel zijn grootste nederlaag ooit behaald. Kort daarop eiste Maria-Theresia het ontslag van haar incompetente schoonbroer en moest Karel zich definitief inlaten met zijn taak van landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden.

We kunnen dus met zekerheid stellen dat de bewering dat Karel slechts een weinig begaafde legerleider was, volledig correct is. Op de zeven grote veldslagen waarin hij het opperbevel van de Oostenrijkse troepen voerde, won hij er slechts één (daar had hij dan ook een overmacht van ongeveer 4/1) en was er één onbeslist geëindigd. Onder zijn bevel lieten om en bij 56.000 strijders (Oostenrijkse en andere nationaliteiten van bondgenoten) het leven. Te zijner verdediging kunnen we anderzijds wel stellen dat hij het, in de meeste van zijn veldslagen, steeds moest opnemen tegen de allergrootste legerleider van zijn tijd, Frederik de Grote.